

Píseň cizí bolesti
Karel Toman
Veronika Čapková

Píseň cizí bolesti

*Noc miji. A jak vítr stená,
tvůj pláč mým nitrem zní,
smuteční vrbo, zasazená
do dlažby čtvrti tovární.*

*Oh, smutek věcí, smutek duší
a smutek marné revolty
v hodině pozdní prudčej vzruší.
Zbývá jen stisknout horké rty.*

*Tak bloudím v sněžných vločků tanci
a hledám rytmus pro svůj žal.
Den vydráždil mne. Disonanci
v mém nitru večer neuspál.*

*Lucerna tichá šeptala mi
v ztraceném koutě předměstí
tvůj život. Klesáš pod ranami.
Kdo pomůže kříž donésti?*

*Invektiv sykot hlavou letí
a mstivých veršů vztekly rým,
jenž sílu nevdechne v tvé sněti
a tvoji duši nedá mír.*

*Mé srdce vichří. Vítr stená
a v něm tvůj pohřební svět zní,
smuteční vrbo, zasazená
do dlažby čtvrti tovární.*

Píseň cizí bolesti je součástí sbírky *Melancholická pout'* Karla Tomana vycházející v roce 1906. Inspiraci pro sepsání tohoto díla bral autor mimo jiné ze svých toulek Evropou, což se promítá i do rozebírané básně, kde se vyskytuje motiv bloudění, jenž je pro sbírku typický. Dalším výrazným opakujícím se motivem je chudoba a sociální nerovnost, které jak si ukážeme, tvoří hlavní téma také naší básně.

Báseň začíná vymezením denní nebo spíše noční doby, v níž se odehrává. Ze spojení „*Noc miji*“ navíc vyplývá, že se nacházíme v probíhající přítomnosti, nacházíme se kdekoli mezi západem a východem slunce, přičemž se pohybujeme od prvního k druhému. Ve zbytku verše nám pak lyrický

subjekt blíže určuje empiricky poznatelný svět. Kromě určení času získáváme informaci o větrném počasí vyvstávajícím nad nočním klidem (*A jak vítr sténá,*). Zároveň se jedná o první z několika „hlasů světa“, které budou celou báseň provázet. Sténání větru v reálném světě je připodobňováno pláči rezonujícím vnitřním světem subjektu, dochází tak ke zvnitřnění prostoru (*tvůj pláč mým nitrem zostra zní,*). V tomto verši do děje vstupuje nová postava, již zmíněný pláč náleží. Totožnost příjemce promluvy lyrický subjekt odhalí ve třetím verši, když oslovuje smuteční vrba. Čtenář si tak může ujasnit vlastní pozici, lyrický subjekt promlouvá k vrbě, kdežto čtenář je pouhým pozorovatelem situace ve fikčním světě. Vrba je zasazena do prostředí tovární čtvrti, typicky chudinské části města, můžeme tudíž předpokládat, že ji utlačuje pevná dlažba zabraňující její přirozené rozpínavosti (*smuteční vrbo, zasazená / do dlažby čtvrti tovární.*). Setkání s vrbou, se stává iniciačním momentem pro básnění lyrického subjektu. Pláč a smutek, jenž zaznívá i názvem vrby, jsou kulminačním bodem jeho emocí.

Do následující strofy vstupujeme povzdechem nad situací nejen vrby, ale i dalších (*Oh, smutek věcí, smutek duší / a smutek marné revolty*). Ačkoliv je vrba pro mnohé pouhou věcí, lyrický subjekt živě vnímá její pláč vyjadřující neštěstí, v básni se obecně setkáváme s antropomorfizovanými postavami, jako je právě vrba nebo například lucerna ze čtvrté strofy, o níž budu mluvit později. Do vrby si subjekt nyní promítá i smutek svého okolí uzavřeného v neúprosném betonovém vězení města. Nejen její tělo, ale i duše pláče nad marnou revoltou, a nejen ona. V množném čísle je vyjádřen odklon subjektu od samotné postavy a rozšíření jeho vnímání na všechny, jež může vrba symbolizovat. Ve třetím verši si připomínáme časové ukotvení. Noční hodina nepřináší subjektu klid, jak tomu často bývá, ale umocňuje jeho rozvířené emoce (*v hodině pozdní prudčej vzruší.*). Gradace vyvolaná smutkem, soucitem a vrcholícím prudkým vzrušením je však náhle ukončena. Důvod pro toto zpomalení víru emocí můžeme hledat ve spojení *marná revolta (a smutek marné revolty)*. Lyrický subjekt si uvědomuje marnost krátkodobého vzplanutí k boji s neblahým osudem a svůj vnitřní nepokoj a svár vyjadřuje jediným možným způsobem – stisknutím horkých rtů (*Zbývá jen stisknout horké rty.*). Čtenář je tak opět vyveden z nitra subjektu do vnějšího světa, což je podpořeno i zmíněnou horkostí rtů, tedy vyjádřením vnějších smyslů, která externizuje jeho vnitřní rozhořčenost.

Bez touženého boje se subjekt ve třetí strofě vydává hledat způsob, jakým se s těmito pocity vypořádat (*a hledám rytmus pro svůj žal.*). Tomu ovšem předchází opětovné určení časoprostoru. Nejdříve slovesem *bloudím* ujistí čtenáře o platné časové ukotvenosti v probíhající přítomnosti, kterou jsme získali hned v prvním verši básně. Následně rozvede informace o svém okolí, aniž by nutně narušil nejistotu související s bludným hledáním. Konkrétně se dozvíme, že sněží (*Tak bloudím v sněžných vločků tanci*). Subjekt však neprochází pouhými padajícími vločkami, ale přímo jejich tancem, což spolu s hledaným rytmem evokuje píseň, jejíž iniciační bod se nachází už v samotném názvu básně. Pohled do reality je přerušen vzpomínkou na události, které předcházely noci děje (*Den vydráždil mne.*). Lyrické „já“ nám podává zprávu o uzavřeném příběhu, dochází tudíž k posunu od mimesis, způsobu vyprávění koncipovaném jako bezprostřední přítomnost, v němž nám byl příběh

doposud předkládám, k diegesis, tedy způsobu předání zprávy o uzavřeném vyprávění. Ve třetím verši tak začíná nová gradace podpořena časovou posloupností denních dob. Minulý den je původcem rozrušení subjektu, ačkoliv nezískáváme informaci, co přesně se stalo. Následně se přesouváme k večeru, od něž bychom čekali spíše uklidňující funkci, ta však není naplněna (*Disonanci / v mém nitru večer neuspal.*). Vzhledem k tvaru sloves v minulém čase víme, že se jedná o vzpomínku, jež postupně odhaluje vývoj vedoucí k momentálnímu rozpoložení subjektu. Události předchozího dne jsou nám popsány ve dvou verších, čas vyprávění je tak značně kratší než čas vyprávěný. Zmiňuje se též disonance, nepříjemný souzvuk nápadně připomínající, jak nitrem lyrického subjektu v první strofě zostra zněl pláč mísící se s okolním větrem (*A jak vítr stená, / tvůj pláč mým nitrem zostra zní.*). Opět se zde tedy objevuje „hlas světa“ promítaný do jeho nitra.

Ze vzpomínky se nedostaneme ani na začátku čtvrté strofy. Představuje se nová personifikovaná postava lucerny promlouvající intimně k lyrickému „já“, které tak registruje další vyjádření okolního světa. Tato promluva se odehrává stále v podobném prostředí, v němž je zasazena vrba. Nicméně z předchozích veršů víme, že lyrický subjekt tovární čtvrtí bloudil a sám tudíž neví, kde konkrétně se v rámci tohoto předměstí nachází (*v ztraceném koutě předměstí*). Předměstím můžeme také rozumět pomyslnou hranici mezi volnou přírodou a městem, jež láká na své světlo lidi, jen aby je postupně umořilo. Podobně i nebohý smuteční strom sice roste, nicméně pouze v rámci svého vězení. Celý život vrby, klesající pod tíhou smutku k zemi, šeptá vnímavému lyrickému subjektu lucerna na poměrně krátkém úseku, opět tak dochází ke zrychlení na rovině času vyprávění (*Lucerna tichá šeptala mi [...] tvůj život.*).

V púlce třetího verše se zničehonic ocitáme opět v přítomném čase. Pokračuje se v promluvě mířené na vrbu a subjekt konstatuje její neideální duševní stav způsobený tlakem továrního prostředí, což souvisí i s jejím skloněným vzezřením (*Klesáš pod ranami.*) Tento fakt je doplněn otázkou mířenou na budoucnost (*Kdo pomůže kříž donést?*). Už v dřívějších částech básně jsme u lyrického subjektu mohli pozorovat soucit, kdy v něm smutek jiných způsoboval žal i vzdor. Se zmíněnou otázkou však začíná vyvěrat napovrch citelná touha po jisté sounáležitosti. V tomto posledním verši je předložen biblický odkaz na Ježíše Krista, jenž musel sám odnést kříž, který mu byl osudným, což je úděl, který by si subjekt pro vrbu nepřál. V otázce můžeme vnímat jisté očekávání, nebo alespoň naději, že tento příběh tak neskončí.

Těžké úlohy pomoci bližnímu svému by se dle následujících slov ujmul nejráději sám lyrický subjekt. Opakuje se zde však dřívější motiv vzteku, skrze nějž není pomoc dosažitelná. Jako se v první strofě zvuk vnějšího větru promítal do nitra subjektu, získávají nyní vnitřní pocity vzteku a nespravedlnosti naopak vlastnosti prostoru vnějšího – letí, syčí a víří (*Invektiv sykot hlavou letí / a mstivých veršů vzteklý vír.*). Čtenář má možnost nahlédnout do těchto myšlenek, ocitá se v momentálních myšlenkách subjektu a větrnost jeho pocitů, podpořená užitím sykavek, mu přibližuje celou situaci jako vnějšímu pozorovateli. Podobně jako ve strofě druhé nedojdou tyto emoce naplnění. Jak již víme, revolta je marná. Ačkoliv by její realizace mohla pomoci básnickému „já“ uvolnit své

vnitřní napětí, samotnému trpiteli ovšem nepomůže (*jenž sílu nevdechne v tvé sněti*), tato myšlenka je tak opuštěna. Z posledního dvojverší vyplývá, co by si subjekt pro vrbu přál. Nikoliv boj, nýbrž sílu vymanit se z klesající tendence způsobené ranami života. A ani ne revoltu, ale klid duše a možnost volně růst (*a tvoji duši nedá mír.*).

V páté strofě se létalo, syčelo a vířilo, avšak na počátku konce přichází přímo uragán. Tato vichřice už nezasahuje jen hlavu, přesunula se přímo ke zdroji všech emocí – do srdce (*Mé srdce vichří*). Není snad srdce tím místem, odkud se šíří žal nad cizí bolesti? Ještě v prvním verši jsme přeneseni do reálného světa, kde se zrcadlí slova ze začátku básně (*vítr stená*). Záhy však pozorujeme hned několik změn. Vítr zvenčí už není pouhým spouštěčem asociací pro vnitřní svět jako v první strofě, nýbrž nositelem příběhu vrby. Další zásadní změnou je přechod od ostrého pláče k pohřebnímu zpěvu (*a v něm tvůj pohřební zpěv zní*). Můžeme tak říct, že lyrický subjekt našel rytmus pro svůj žal. Výchozím bodem ze smutku je píseň, což nám bylo prozrazeno vlastně už v názvu. Pohřební zpěv zároveň zní v přítomném čase. Víme, že se stav vrby od začátku našeho čtení značně proměnil. Dříve plakala, nyní už se větrem nese její epitaf. Na posledních verších dává subjekt své partnerce v dialogu sbohem stejným způsobem, kterým nás s ní seznámil – *smuteční vrbo, zasazená do dlažby čtvrti tovární*.

Postava subjektu je v básni charakterizována jako soucitná a značně vnímavá ke svému prostředí, přičemž utrpení jiných v ní vzbuzuje touhu vzdorovat. Nicméně subjekt takovou revoltu vnímá jako marnou a v průběhu básně se snaží objevit způsob, jímž by dopomohl nejen svému smutku, ale především těm, jejichž žal vnímá. Vyjadřuje se jako „já“ k „ty“. Čtenář tak jeho promluvu vnímá zvenčí jako dialog mířený k jinému příjemci. Mluví tedy ke smuteční vrbě, ale zmiňuje se také o rozmluvě s lucernou, či střetu s personifikovanými entitami dne a večera, které ovlivňují jeho vnímání.

Až na tato setkání, která jsou podána čtenáři už jen jako zpráva o dějích minulých, se báseň odehrává v přítomném čase. Ačkoliv nejsme přímými účastníky děje, užití mimesis v nás probouzí pocit, jako bychom vše prožívali současně s lyrickým subjektem. Zároveň jsme hned v prvním verši informováni, že se příběh odehrává v průběhu noci. Lyrický subjekt pouze vzpomíná na předcházející den a večer.

V první strofě je rovnou také určeno místo, kam je vrba zasazena – tovární čtvrť. Tímto předměstím následně lyrický subjekt bloudí až do jeho zapadlých koutů. Doprovází ho pouze vítr a zmíněné „hlasy světa“, kterým důvěrně naslouchá, ať už se jedná o sténání větru, pláč vrby či šeptání lucerny. Postupně se prolínají vjemy z reálného světa s těmi v nitru subjektu, v průběhu básně tak plynule mezi oběma světy přecházíme.

Zdroje:

TOMAN, Karel. *Melancholická pout*. V Praze: F. Borový, 1930, s. 25-26. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:89bdda80-876e-11e3-bbb0-5ef3fc9bb22f>

- pěkný text – kultivovaný s soustředěným
- chybí nějaký závěr – takto nelze text končit
- několik pěkně uchopených míst
-